

гомосексуалізму. За багато років проведено багато досліджень, більшість яких суперечливі. Тим не менш, до сих пір не отримано визначеної, науково обгрунтованої відповіді.

За результатами дослідження, для чоловіків із нетрадиційною сексуальною орієнтацією більш характерні, ніж для чоловіків з традиційною сексуальною орієнтацією, якості: «підозріливість», «доброзичливість». На наш погляд, це свідчить про те, що чоловіки з нетрадиційною сексуальною орієнтацією відчужені стосовно ворожого для них світу, образливі, схильні

сумніватися в усьому, злопам'ятні. Вони постійно на всіх скаржаться, всім незадоволені, але при цьому доброзичливі і люб'язні з оточуючими людьми, орієнтовані на прийняття і соціальне схвалення. Чоловіки з нетрадиційною сексуальною орієнтацією прагнуть завжди задовольнити вимоги всіх, «бути хорошим» для всіх без врахування ситуації, прагнуть до цілей мікрогруп, схильні до співпраці, кооперації, гнучкі і компромісні при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагнуть бути у згоді з думкою оточуючих.

Список використаної літератури

1. Кон И. С. Введение в сексологию / И. С. Кон. – М. : Медицина, 1988. – 393 с.
2. Хайнце Э. Сексуальная ориентация: право человека / Э. Хайнце. – М. : Идея-пресс, 2003. – 421 с.
3. Колесов Д. В. Проблемы сексуальной ориентации / Д. В. Колесов. – М. : МПСИ ; Воронеж : Модэк, 2000. – 299 с.
4. Сандерс С. А. Гомосексуалисты и гетеросексуалисты. Сексология / С. А. Сандерс. – СПб. : Питер, 2001. – 378 с.

Надійшла до редколегії 09.02.2012

ДАШКЕВИЧ И. О., ШИЛИНА А. А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МУЖЧИН С НЕТРАДИЦИОННОЙ СЕКСУАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИЕЙ

Исследованы психологические особенности мужчин с нетрадиционной сексуальной ориентацией. Выявлено, что мужчины с нетрадиционной сексуальной ориентацией отчуждены по отношению к миру, обидчивые, но одновременно доброжелательны и любезны, склонны к сотрудничеству, кооперации.

DASHKEVYCH I., SHYLINA A. PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF MEN WITH NON-TRADITIONAL SEXUAL ORIENTATION

Psychological peculiarities of men with non-traditional sexual orientation are studied. It is revealed that men with non-traditional sexual orientation are estranged from the world, they are touchy, but at the same time they are well-wishing and polite, inclined to collaboration and cooperation.

УДК 159.9:34.01

О. О. ЄВДОКІМОВА,

*доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної та практичної психології
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Представлено аналіз психологічних особливостей професійної діяльності працівників правоохоронної системи. Успішність професійної діяльності розглянуто в контексті забезпечення гармонійного поєднання «професіоналізму діяльності» і «професіоналізму особистості» фахівця.

Успішність функціонування будь-якої системи, з одного боку, визначається ефективністю виконання поставлених завдань; з іншого – забезпечується успішним функціонуванням кожної її складової [1]. Будь-яка правоохоронна система виникає і розвивається як відповідь на запити і

потреби розвитку того чи іншого суспільства. Сучасне прискорення темпів суспільного розвитку в Україні висуває нові вимоги до всієї системи підготовки кадрів для правоохоронної системи, обумовлює необхідність формування у майбутніх фахівців не тільки традиційних установок,

пов'язаних з вимогами до особистості й діяльності працівників-правоохоронців, але й таких професійно значущих особистісних якостей, які б повною мірою відповідали сучасним тенденціям громадянського суспільства, завданням й вимогам професійного співтовариства, а саме: гнучкості, мобільності, адаптивності, психологічної готовності до роботи в умовах, що швидко змінюються, здатності до ефективного оволодіння новими технологіями у професійній сфері, готовності до постійної самоосвітньої діяльності на всіх етапах професійного становлення тощо.

Із зростанням юридичної культури усіх членів суспільства відповідно зростають й вимоги як щодо всієї правоохоронної системи, так і до кожної її ланки, до кожного її працівника. Тільки за умови успішної професійної діяльності кожного фахівця можна говорити про успішне функціонування всієї системи.

Проблема успішності найчастіше розглядається як проблема ефективності діяльності, а в закордонній науці розробляється в руслі когнітивної й гуманістичної психології. У першому випадку успішність пов'язується з особливостями каузальної атрибуції. При цьому особливості каузальної атрибуції обумовлюються мотивацією досягнення, самосвідомістю, емоційними переживаннями. І. Б. Дерманова доводить, що однією із провідних типових реакцій людини є дії, спрямовані на успіх, на досягнення [2]. У другому випадку успішність розглядається як реалізація людиною власних потенційних можливостей. Друга позиція абстрагується від розуміння успішності як показника результативності діяльності й концентрує свою увагу на проблемі самоактуалізації людини в ході її життєвого шляху. По суті, передбачається, що успішність – це наслідок реалізації всіх можливостей людини. Все вищезазначене свідчить про важливість розроблення проблеми складових успішності професійної діяльності правоохоронців. При цьому важливо не тільки визначити «операціональний склад» успішності, але й виявити її психологічні механізми. Спочатку звернемося до етимологічного значення слова «успіх».

Поняття успіху найчастіше має два змісти: 1) удача в досягненні чого-небудь і 2) суспільне визнання. Якщо виключити ймовірний характер удачі, то останнє завжди є наслідком максимально повного самовираження людини на основі використання всіх її можливостей, «життєвого потенціалу». Те ж саме можна сказати й щодо суспільного визнання. Як тут не згадати слова Б. Г. Ананьева про те, що саме

«активність творчої діяльності людини, втілення, реалізація в ній всіх великих можливостей історичної природи людини обумовлює й неповторний внесок особистості в суспільний розвиток» [3], і, як наслідок цього, обумовлює її суспільне визнання. Розглянемо можливі компоненти успішності.

На думку М. Х. Мескона, М. Альберта й Ф. Хедоурі, успішність може бути розкрита через поняття результативності, ефективності й продуктивності [4]. Введення категорії успішності не скасовує права на самостійне існування ефективності. У той же час, виходячи із трактування ефективності як «ступеня наближення до максимального або оптимального результату при мінімумі негативних наслідків або витрат» [4, с. 29], царина її застосування обмежується вивченням професіоналізму, у той час як успішність може бути застосована при вивченні й проблеми професіоналізму, і проблеми майстерності. Якщо майстерність – це характеристика людини як особистості, то професіоналізм – це функція переважно суб'єкта, його діяльнісних характеристик. Якщо про професіоналізм ми судимо по тому, наскільки ця діяльність є ефективною, то найбільш повне уявлення про майстерність можна одержати з того, наскільки людина виявляється успішною у всіх своїх проявах.

Не викликає сумнівів, що тільки гармонійне поєднання професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості дозволяє фахівцеві досягати значних результатів у професійній діяльності. Досягненню вершин у професійній діяльності передують всі етапи професійного становлення: адаптація, професіоналізація, коли відбувається процес становлення професіонала, що наближає людину до еталона фахівця, і власне етап професійної майстерності.

Досягнення вершин професіоналізму пов'язане з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних характеристик праці фахівця; з розвитком його індивідуально-типологічних якостей; особистісних потенціалів (інтелектуальних, моральних); визначенням умов і факторів, що сприяють розвитку психологічних якостей, і таких, які є протипоказаннями, тощо.

Розглянемо особливості професійної діяльності у правоохоронній сфері. Професійна діяльність фахівців юридичних професій є достатньо різноманітною і складною і містить у собі низку характеристик, які відрізняють її від праці більшості інших професій. Перш за все правоохоронна діяльність здійснюється в царині громадських відносин і визначається надзвичайною різноманітністю вирішуваних завдань.

Кожна нова справа для слідчого, судді, прокурора, адвоката є новим завданням, і чим менше шаблонів використовується вказаними особами у його вирішенні, тим більш вірогідним є правильний результат у пошуку істини.

Жорстке правове регулювання усієї професійної діяльності також відрізняє юридичну працю від інших професій і поступово накладає свій відбиток на особистість кожного її суб'єкта. Уся діяльність слідчого, прокурора, судді, адвоката, нотаріуса, незважаючи на всю її складність і різноманітність, завжди протікає у межах правового регулювання. Вже під час планування власної діяльності кожен фахівець подумки зіставляє свої майбутні дії з нормами діючого законодавства, які такі дії регламентують.

Іншою особливістю правоохоронної діяльності є висока емоційна складова більшості юридичних професій. При цьому в низці випадків діяльність супроводжується негативними емоціями, необхідністю їх пригнічувати, а емоційна розрядка дуже часто буває відстроченою на достатньо великий термін.

Наступна відмінність професійної правоохоронної діяльності полягає у тому, що в переважній більшості випадків вона є діяльністю державною [5]. Держава ставить перед правоохоронними органами певні цілі і завдання, спрямовані на ліквідацію злочинності в країні. Держава також створює спеціальну систему підготовки, перепідготовки й удосконалення працівників правоохоронних і судових органів. Психологічний ракурс даного питання полягає у тому, що діяльність фахівців багатьох юридичних професій (прокурора, судді, слідчого, оперативного працівника й інших) припускає наявність у суб'єкта праці особливих владних повноважень, наявність права і обов'язків застосовувати владу від імені закону. Це може приводити до того, що, з одного боку, разом з цим правом у більшості названих вище осіб розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій, а з іншого боку, тривала звичка застосовувати владу від імені закону може стати підґрунтям для виникнення психологічних професійних деформацій особистості.

Відповідальна і складна праця фахівців правоохоронних органів висуває до особистості підвищені вимоги. Більшість таких професій нині вважаються престижними, хоча чимало молодих людей, обираючи для себе ці професії, не мають чіткого уявлення про ступінь складності цієї діяльності і, головне, не знають, які вимоги ставитимуться до них у процесі майбутньої професійної діяльності.

Правоохоронна діяльність – це діяльність, пов'язана з нормами права, і окремі її види в самій назві містять указане поняття: правозастосовча діяльність, правоохоронна діяльність, правозахисна діяльність тощо. Пошук істини, присутній практично у кожній юридичній професії, – це творчий процес, тому слідчому, прокуророві, судді, адвокату мають бути притаманними такі риси, як чуйність, увага, людяність, уміння зрозуміти внутрішній світ людини тощо. Правоохоронна професійна діяльність вимагає від спеціаліста значного напруження, терпіння, знань і високої відповідальності.

Будь-яка професія відбивається на особистості людини, змінює її поведінку в цілому. Всі, кому довелося служити в органах внутрішніх справ, добре знайомі з терміном «професійна деформація», який використовується під час кадрового відбору фахівців до органів внутрішніх справ або ж при їх періодичному медичному огляді. У співробітників оперативних служб така «деформація» набуває однієї форми, у дільничних інспекторів – іншої тощо. На жаль, вона відбувається завжди і пов'язана перш за все з тим, що саме співробітникам міліції більше, ніж кому б то не було, доводиться мати справу із найбільш «непривабливими» проявами життя суспільства – вбивствами, звалтуваннями, грабежами тощо. Таким чином, специфіка правоохоронної діяльності, у тому числі необхідність вступати у взаємодію з правопорушниками, нерідко містить у собі елементи негативного впливу на особистість. За відсутності у співробітника достатнього рівня психологічної стійкості часто спостерігається розвиток професійної деформації. При цьому професійна деформація негативно впливає на ділове спілкування працівника та ефективність його службової діяльності, порушує цілісність особистості, знижує її адаптивність, стійкість.

У психологічній літературі виділяють три групи чинників [6], що призводять до виникнення професійної деформації: чинники, обумовлені специфікою правоохоронної діяльності, чинники, пов'язані з особистісними характеристиками, чинники соціально-психологічного характеру. До чинників, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, слід віднести: детальну правову регламентацію діяльності, що, поряд із позитивним ефектом, може призводити до зайвої формалізації діяльності, елементів бюрократизму; наявність владних повноважень щодо громадян, яка інколи виявляється у зловживанні і необґрунтованому їх використанні співробітниками; корпоративність діяльності,

яка може бути причиною виникнення психологічної ізоляції співробітників органів правопорядку і відчуження їх від суспільства; підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; психічні і фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку і відновлення витрачених сил; екстремальність діяльності (необхідність виконання професійних завдань у небезпечних для життя і здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, погрози з боку злочинців тощо); необхідність у ході виконання службових завдань вступати в контакт з правопорушниками, що може приводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури (використання кримінального жаргону, звернення за кличками тощо).

До чинників, що відображають особистісні особливості співробітників органів правопорядку, належать: неадекватний можливостям співробітника рівень вимог і завищені особистісні очікування; недостатня професійна підготовленість; специфічний зв'язок між деякими професійно значущими якостями особистості співробітника (так, рішучість у поєднанні зі зниженим самоконтролем може розвинутися в надмірну самовпевненість тощо); професійний досвід; професійні настановлення (наприклад сприймання дій інших людей як можливих порушників закону може призвести до звинувачувального ухилу в діяльності, глобальної підозрливості тощо); особливості соціально-психологічної дезадаптації працівників органів правопорядку, що призводять до прояву агресивності, схильності до насильства, жорстокості у спілкуванні з громадянами тощо; зміна мотивації діяльності (втрата інтересу до діяльності, розчарування в професії тощо).

До чинників соціально-психологічного характеру можна віднести: неадекватний і грубий стиль керівництва підлеглими; несприятливий вплив найближчого соціального оточення поза службою (наприклад сім'ї, друзів тощо); низька суспільна оцінка діяльності органів правопорядку, що інколи викликає відчуття безвихідності в діяльності співробітників органів внутрішніх справ, сприяє виникненню професійного безсилля і невпевненості у необхідності своєї професії. Таким чином, професійна деформація розвивається під впливом чинників, що належать до зовнішнього середовища діяльності (спілкування з правопорушниками, вирішення завдань застосування до них заходів профілактики тощо), а також чинників внутрі-

системної взаємодії (відносини з керівником і товаришами по службі, спільне виконання службових завдань тощо). Зазначене явище безпосередньо пов'язане з негативними змінами соціально-психологічної структури особистості. Так, змінюються стереотипи поведінки, професійні звички, стиль спілкування і навички, які ускладнюють успішне здійснення професійної діяльності. Проявами професійної деформації при цьому можуть бути формальне ставлення до виконання функціональних обов'язків, перенесення значної частини специфічних професійних дій, стереотипів і установок на поведінку поза роботою тощо. Окрім того, професійна деформація викликає небажані перетворення й власне психічних характеристик індивіда. Йдеться про психічні процеси, стани, властивості, якості та структуру особистості, включаючи її свідомі і підсвідомі компоненти. Такі перетворення спричиняють негативні зміни професійних можливостей особистості і її схильностей [7].

Е. Ф. Зеєр виділяє наступну класифікацію рівнів професійних деформацій: 1) загальнопрофесійні деформації, що є типовими для працівників даної професії; для працівників правоохоронних органів – це, наприклад, синдром «асоціальної перцепції» (коли будь-хто сприймається як потенційний порушник); 2) спеціальні професійні деформації, що виникають в процесі спеціалізації; наприклад, у слідчого – правова підозрливість; в оперативного працівника – актуальна агресивність; у адвоката – професійна виверткість; у прокурора – обвинувачувальність; 3) професійно-типологічні деформації, обумовлені накладенням індивідуально-психологічних особливостей особистості на психологічну структуру професійної діяльності; як наслідок, виникають професійно й особистісно обумовлені комплекси: а) деформації професійної спрямованості особистості (спотворення мотивів діяльності, перебудова ціннісних орієнтацій, песимізм, скептичне ставлення до нововведень); б) деформації, що розвиваються на основі певних здібностей – організаторських, комунікативних, інтелектуальних тощо (комплекс переваги, гіпертрофований рівень вимог, нарцисизм); в) деформації, обумовлені рисами характеру (рольова експансія, владолобство, «посадова інтервенція», домінантність, індіферентність); 4) індивідуальні деформації, обумовлені особливостями працівників різних професій, коли окремі професійно важливі якості, у тому числі і небажані, надмірно розвиваються, що призводить до виникнення над-якостей, або акцентуацій, наприклад:

надвідповідальність, трудовий фанатизм, професійний ентузіазм тощо [8, с. 158–159].

Нерідко прояви професійної деформації є наслідком використання працівником неадекватних захисних механізмів в своїй діяльності: раціоналізації (пояснення своїх незаконних дій інтересами розкриття і розслідування злочину тощо); виміщення (наприклад словесна образа затриманих, побиття їх тощо); заміщення (наприклад, досягнення помилкового відчуття власної професійної значущості за рахунок зовнішньої атрибутики діяльності тощо); ізоляції (скорочення контактів з іншими людьми поза межами правоохоронної системи, звуження комунікативних зв'язків) тощо.

Професіоналізм діяльності, на думку Н. В. Кузьміної, – це якісна характеристика суб'єкта діяльності – представника даної професії, яка визначається мірою володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами її здійснення. У різних людей ці показники відрізняються – тут можна говорити про високий, середній або низький рівень професіоналізму діяльності [9].

Разом із тим Н. В. Кузьміна виділяє поняття «професіоналізм особистості», підкреслюючи при цьому значення системних якостей особи-

стості, що характеризують насамперед мотиваційну сферу особистості [9]. Професіоналізм особистості правоохоронця виявляється перш за все у професійно-правовій та соціально-психологічній компетентності.

Забезпечення успішного виконання професійної діяльності правоохоронця неможливе урахування індивідуальних характеристик його особистості й відповідності особистісних якостей фахівця об'єктивним вимогам професії. Підвищені сучасні очікування й вимоги суспільства до професійної діяльності фахівців-правоохоронців актуалізують питання психологічного забезпечення їх професійної діяльності. Мова йде про систему діяльності психологів або психологічних служб, що сприяє активізації змістовних характеристик всіх структурних компонентів професійної діяльності; забезпечує правоохоронцям на кожному етапі їх індивідуально-професійного розвитку (починаючи з ВНЗ) можливість усвідомлювати і приймати сучасні вимоги суспільства до їх професійної діяльності; адекватно оцінювати і співвідносити власні індивідуально-типологічні особливості з вимогами професії; компетентно вирішувати професійні завдання; актуалізувати потенційні можливості особистості.

Список використаної літератури

1. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери ; под ред. И. А. Ушакова ; пер. с англ. – М. : Сов. радио, 1974. – 272 с.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М. : РАГС, 1995. – 124 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1969. – 339 с.
4. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1994. – 702 с.
5. Чуфаровский Ю. В. Психология в оперативно-розыскной деятельности / Ю. В. Чуфаровский. – М. : Проспект ; Велби, 1996. – 208 с.
6. Борисова С. Е. Профессиональная деформация сотрудников милиции и её личностные детерминанты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / Борисова Светлана Евгеньевна. – М., 1998. – 22 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
8. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Дел. кн., 1997. – 336.
9. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии / Н. В. Кузьмина. – СПб. : Политехника, 1995. – 84 с.

Надійшла до редколегії 19.03.2012

ЕВДОКИМОВА Е. А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Представлен анализ психологических особенностей профессиональной деятельности работников правоохранительной системы. Успешность профессиональной деятельности рассмотрена в контексте обеспечения гармонического сочетания «профессионализма деятельности» и «профессионализма личности» специалиста.

YEVDOKIMOVA O. PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SUCCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE EMPLOYEES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

The analysis of psychological features of professional activity of workers of the law enforcement system is presented. Success of professional activity is considered in the context of providing of harmonic combination of «professionalism of activity» and «professionalism of personality» of specialist.